

ГРЧКОМ ЗЕМЉОМ - СРПСКИМ ТРАГОМ

Шта се српско може срести од Солуна до Атине ако успут свратите и на Метеоре

Тешко да би ико могао сасвим и потанко, осветлити и објаснити наше везе и односе са другим државама и народима кроз историју, чак и оним са којима се граничимо, да и не говоримо о онима који су нам географски далеко. А те везе и односи су били вишеструки: културни, историјски, политички, економски... Тешко је осветлити, јер је тама времена и заборав наткрилила и садашњост, немогли прошлост, па једва знамо и шта је јуче било; тешко је повезати, јер су везе покидане или се данас вежемо на други начин, неким танким нитима, за кратко, из других разлога и интереса, па оне некадашње мање поштујемо, не разумемо или нам је до њих мање стало.

Задивљујуће је колико смо тога, нашег, материјалног и духовног кроз историју расули и оставили по белом свету. Зашто? Јесмо ли то радили из незнања или потребе, из заблуде, наивности, визионарске занесености и опијености; јесмо ли тиме чинили добро или треба да се кајемо, учимо и опомињемо- може ли ико да нам објасни, може ли ико да нас објасни?

На све четири стране света смо ишли и свуда остављали трагове, некада једва видљиве, који су брзо нестајали, некада дубоке и трајне, неизбрисиве. Шта један обичан путник, као сведочанство наше присутности, може срести ако данас пропутује само од Солуна до Атине и узгред сврати до Метеора? Нисам могао остати равнодушан- било па прошло. Питао сам се: шта нас је водило и доводило том белом свету, туда и тамо, одакле смо ту. „Понос и бол“ /по Бојићевој чувеној збирци „Песме бола и поноса“/ то су два осећања која су ме пратила на том путовању, а чини ми се, да смо као народ и заветно саздани од тих осећања, па сам их прихватио и са њима ишао кроз грчку земљу.

А нисам ни пошао грлом у јагоде, знао сам пуно тога о нама, нашем присуству и путевима кроз земљу „где цвета лимун жут“, још од оног времена када смо се први пут појавили „на брдовитом Балкану“ /4. век/, па надаље. Али су се стално и неочекивано откривале неке нове ствари и сведочанства, да сам се питао је ли то случајност или је тако: куда год кренемо да ћемо свуда срести- себе.

Велика би прича била и требала да се разјасне и опишу наше везе са Грцима од времена када смо се на Балкану први пут срели и трајно населили /7. век/ и тако своју судбину заувек везали за наше јужне суседе. Можда се као пресудно може узети што смо од њих, у 9. веку, примили веру и захваљујући њима добили своје прво писмо. Шта би више? Има ли шта вредније?

С нестрпљењем очекујем поновно виђење са том земљом и њеним људима. Преслишавам се, трагам по сећањима, радује ме сусрет са истим местима.

Док пролазим Македонијом, то осећање наше промашености ме још болније притиска, просто се бојим да о томе размишљам. А морам, коначно се сусрећем са оним што је до сада била само прича или легенда, што сам слушао од најранијих дана, као бајку.

Куманово! То је то Куманово, значи, кажем себи. Је ли то оно Куманово што ми је деда Ратко говорио „За Косово, Куманово“?! Које црно Куманово? Зар ово које су преплавили Арнаути, чије небо парају минарета? Зашто је овуда ратовао мој деда Ратко, артиљерац и под пушком провео 8 година? За кога? Са леве стране видим Зебрњак, некада монументални споменик српским јунацима, а сада обурван, превршен, запуштен... У даљини се плави Кајмакчалан, наша Голгота. Је ли могуће да је мој деда Ратко, сељак са Златибора, домаћин, чобанин, кириција и рабација, газио овом земљом, пуцајући из топа и кољући се са Бугарима и Швабама? За кога, зашта и зашто?

Да би, бар делимично доживео Грчку и сусрео се са нашим траговима, путник би морао да види Свету Гору, Крф и Видо, Зејтинлик... Бар то. Али, ето, пут ме нанео на другу страну, видећу оно што се да и може.

Солун! Вероватно ниједан град, тако далек и тако непознат, није присутнији у причама, сећањима и свести нашег народа, као овај. Морам да поменем само оно што ми се, сада, одједном отвори у памћењу.

Браћа Ћирило и Методије, који нам отворише очи, записаше порекло и постојање, учврстише веру, били су Солуњани.

„У Солуну динар сомун, до Солуна сто сомун“, говорио је и говори наш народ када је нешто далеко, немогуће, узалудно, далеко и неоствариво.

У Солуну је постојала прва српска гимназија у европском делу отоманског царства, коју је, узгред да поменем, поред многих других значајних Срба, похађао и Драгиша Боричић, чувени директор Пријепољске гимназије између два рата. Да би тамо стигао, ишао је са родне Полице код Берана пешке до Косовске Митровице, да би ухватио воз за Солун!

У солунској луци смо, према Југословенско-грчкој конвенцији, закљученој у Београду 1923. године, добили искључиво право коришћења једног дела луке на период од 50 година, али је Конвенција спроведена у дело тек закључивањем новог уговора у Женеви 1929. За време Другог светског рата, највећи део Југословенске слободне зоне је разорен, па је обновљена у периоду 1952-54. а кошишћење је почело 1955. године.

Када је уговор истицао, држава је била у расулу и распадању, никоме није ни пало напамет да се бави луком и Солуном, тако да је то данас само прошлост.

Звучи помало нестварно прича да су пре Другог светског рата, са пространих златиборских сувата, које су држали београдски трговци, у Солун стизали целепи дебелих волова и товари суве овчије стеље.

У нашем народу се задржао тај турски назив за овај град /Солун/, а сами Грци су на то врло осетљиви. Још су свежа и жива сећања на турско присуство. Солун је ослобођен у Балканским ратовима, а то није било давно, 1912. или, ближе речено, када и Пријеполје. Онај ко то не зна, неће ни знати да је стигао у Солун, када на табли прочита Тесалоники, што је његово право, грчко име.

А сада, коначно, Солун, стари град на обалама Солунског залива, чије порекло сеже још у античка времена, /до 315. године пре нове ере звао се Тетта/ далеко пре Христа. Данас је, отприлике, као Београд. Већ на улазу, у самом центру, оно што се зове градско језгро, са леве стране испред импозантног Аристотеловог трга, је први знак нашег присуства: српски конзулат а на њему се лепрша наша тробојка. У самом граду, лево и десно од главне улице, Егнације, све је у знаку бизниса, продавница, трговина. У Солуну не можете залутати: ако било одакле идете низбрдо, избићете на обалу, а са сваке њене тачке се види чувена Бела кула, која вам је сигуран оријентир; ако идете узбрдо, избићете на Егнацију, са које све почиње.

Људи су овде благи и, по менталитету, много нам слични. Пада у очи да живе опуштено, непосредни су у разговору, не журе. Иако је милионски град, често се познаници срећу на улици и ћаскају као да су у неком малом месту. Најбоље ми то објашњава пријатељ кад пореди Солун и Минхен у коме, каже, човек никада и нигде не иде без циља, док овде људи изађу на улицу и без правог повода.

У самом граду још су видљиви бројни трагови турске окупације- џамије, хамами... али сасвим запуштени, зарасли у коров и ограђени, изоловани у времену и простору. Имате утисак да ни сами Грци не знају шта ће са њима: не могу да их поруше, јер има ту и вредних историјских и архитектонских дела, а неће ни да их обнове јер све што је турско, не само овде него у целој Грчкој, није им у милости.

Са трговцима се није тешко споразумети, већина зна оно што је основно у трговини да вам каже на „српском“: мало, велико, колико дајеш, скупо, већи број... На пијаци- нема чега нема. Познати су трговци, воле да се годе и ценкају, а вичу, вичу! Нису баш сигурни јесмо ли Македонци, Бугари или Срби. Када им кажете да сте Србин, прихватају то са поштовањем и осмехом, чак ће и цену зато спустити.

Када стигнете на Зејтинлик и прођете улазну капију, учини вам се да сте у некој малој Србији. Све што пише је ћирилицом, ту је наш грб, заставе, грбови, крстови и - мир, мир, мир... Цео комплекс одише спокојем и побожношћу. Изненада, из куће са ле-

ве стране, излази мршав, већ погурен старчић са шајкачом, у маскирном војничком оделу. Поздравља нас и пита одакле смо. Ево, виђам га већ четврти пут и, некако са страхом, закључих да је сваки пут старији. И јесте старији, године га полако притискају. Прва помисао ми је била: кад он умре шта ће бити са Зејтинликом? Ко ће га пазити, одржавати и чувати? Дајем му ракију и примерке „Савиндана“. Нуди ме ракијом, зове да после свратимо у кућу на чашицу, одмор и разговор.

То је Ђорђе Михаиловић, чувар српског гробља, кустос и домаћин, историчар, баштован и рецитатор. Потомак је Саве Михаиловића, солунског добровољца из Грбља код Боке Которске, који је лично Аписове кости од Беле куле пренео и овде их похранио. Сава је оставио аманет да га сахране међу саборцима па и он овде почива. Завет о Апису пренео је своме сину Ђури, Ђорђевој оцу, који га је наследио у чувању ове светиње све до смрти 1961. Ђорђе је рођен овде, у Грчкој и треће је колена у породици која брине о Зејтинлику.

Ђорђе, како се то каже, има готову причу о Зејтинлику. На горњој платформи велике костурнице, прича о српском страдању преко Албаније, пробоју Солунског фронта, рецитије стихове Војислава Илића Млађег и још неке. Затим пролазимо са доње стране костурнице, он је откључава и узгред прича о судбини оних који ту почивају.

Спуштамо се у костурницу- лавиринт где се налазе кости српских јунака, спаковане у невелике касете од пода до плафона, са врло уским ходницима у којима се двојица не могу мимоићи. Не знам колико има тих ходника, сваки час ми се чини да сам се изгубио, осећам неку језу, бије хладноћа ...

Погледом грозничаво лутам по мермерним зидовима лево и десно, тражим некога познатог, из наших крајева. Некима пише и чин, година рођења и смрти, одакле је, некима само име и број... Препознајем презимена, села са Златибора и око Пријеполја: Стубло, Доброселица, Правошева. Можда неки и не знају да им кости предака овде почивају.

Тражим касету у којој су кости Драгутина Димитријевића Аписа, који је у чувеном Солунском процесу, јуна 1917. осуђен на смрт као „непријатељ краља, Устава и демократске слободе“. До скоро се није, бар јавно, говорило да су му кости овде. Питам Ђорђа али ме некако страх: да ли ће хтети да ми каже. Пристаје без устезања, показује ми. Вадим папир из цепа и кажем да је то касета 5025, пише тако. Касета нема никаквог другог знака осим броја. Ђорђе ме исправља и каже да није та, већ одмах ту до ње. Сликама.

У централном делу костурнице је простор који је права црква у малом. Ту су бројна обележја, униформе, оружје, фотографије, свеће, пешкири, ракија из Србије, уље, ћилими, поклони највиших наших државника, заставе, капе, ордење... Мали музеј.

На великом простору испод костурнице, докле поглед сеже, је гробље и крстови, крстови, крстови. Та-

мо десно и скроз доле су гробља савезника, Француза, Енглеза, Руса... „Слабо их ко обилази“ каже некако с презиром Ђорђе. „Више наших дође за дан него њихових за годину“, вели немарно. Опет лутам између крстова постројених под конац, као за смотру. Читам, тражим... Наредници, редови, каплари, трећепозивци; мученици, сељаци; далеко од родних њива, шљивика, цркава, далеко од Србије, за коју су овде оставили кости. Болно и невероватно, тужно и необјашњиво.

Далеко је Солун, али је Атина, што би рекли, на крај света. Град од пет милиона становника, а када се попнете на Акропољ, заклели би се да га видите целог. Одмах да кажем- не може „ни прићи“ Солуну. Солун је метропола, одмах се види: господски, леп, богат, отмен. У Атини се скупио свет са свих страна,

се тамо упознао са Грцима који су припадали друштву Хетерија. Добрим делом под утицајем и подстакнути успехом српске револуције 1804-1813. грчки емигранти у Одеси основали су, 1814. тајно удружење, револуционарну организацију Хетерију, чији је задатак био да окупља све родољубе, без обзира на националну припадност, ради ослобођења од Турака. За Србију је био задужен Јоргакис Олимпиос, који је био активан у Првом српском устанку у дружини Хајдук-Вељковој, познат под именом „капетан Јоргаћ“. Са идејама и циљевима Хетерије Карађорђа је у Хотину упознао лично Јоргакис. Он и Ђорђе Левендис, такође Грк, тумач код руског генералног конзулата у Јаши-у, организовали су пребацивање Карађорђа и његовог секретара Наума преко Дунава у Србију ради дизања устанка, али је Милош открио тај план и по-

губио Карађорђа. Али, Грци нису заборавили Карађорђа, његове планове и намере, уз то он је већ носио ореол отпора и слободе међу поробљеним народима Балкана, па отуда и ова улица у срцу Атине.

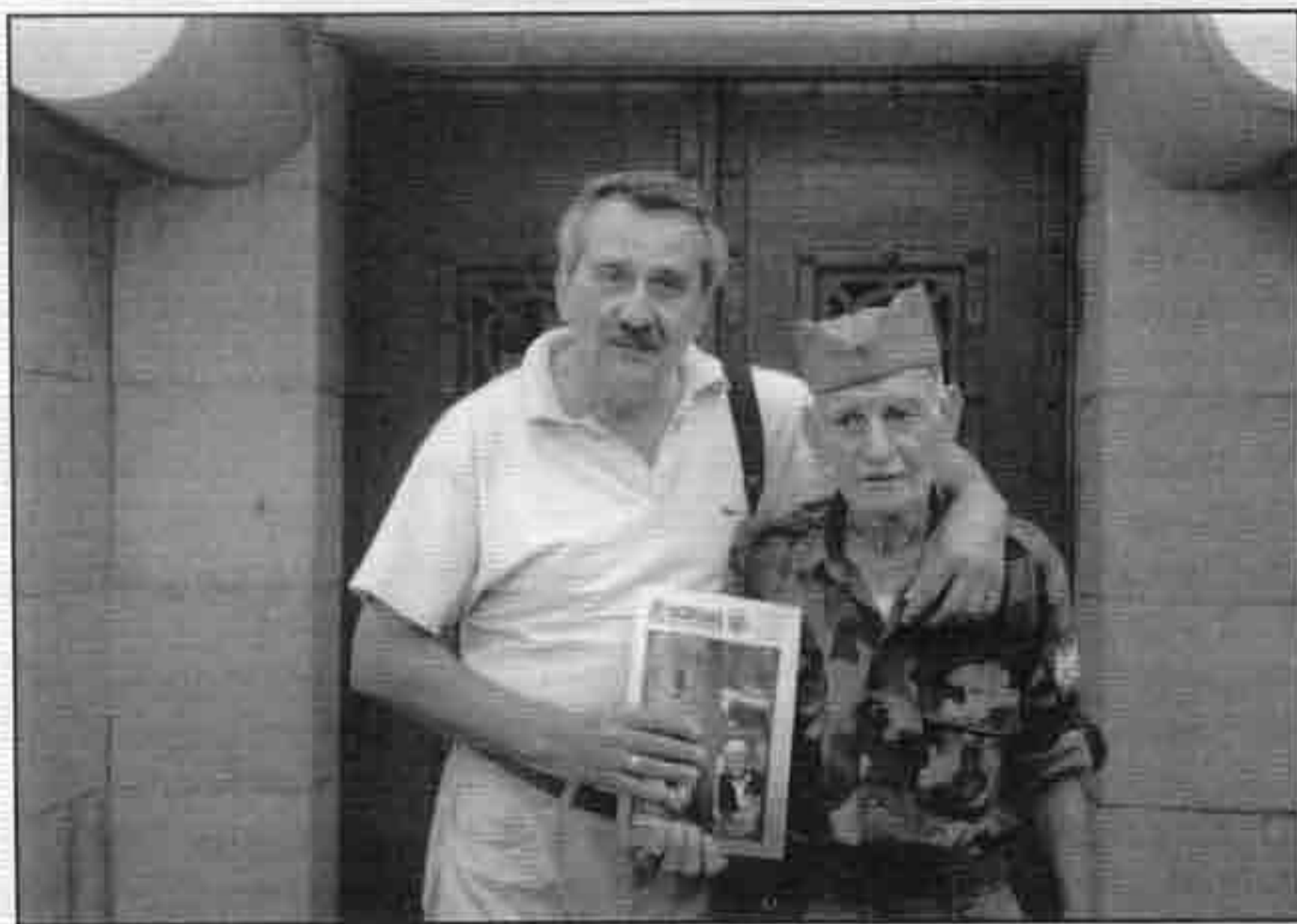
У повратку из Атине пут ме одвео на Метеоре. И успут ми је и није. Од Атине Метеори су удаљени око 330 километара. Пошто се иначе, на путу за Солун, пролази кроз Ларису, одатле скрећем лево, па ме то „кошта“ само око 90 километара, колико је од Ларисе до Метеора. Лариса је, иначе, главни град области Тесалија која захвата површину од скоро 14.000 км². То је непрегледна равница, житница Грчке. Лако се уочава велика суша, која је овде скоро редовна, без обзира каква је година. Много се наводњава, држава је помогла да се до скоро сваке њиве доведе вода и струја, па наствар-

но делују изгорели обронци брда у односу на кукуруз који се модри и буја у равници.

Цар Душан, за чије владавине је Србија достигла свој врхунац, стигао је и до ових крајева и освојио их. То се десило пре 1. новембра 1348. а после смрти византијског намесника Тесалије и Епира Јована Анђела, кога је однела епидемија куге, као и многе друге у то време. То је олакшало Душану да уз Епир и Тесалију заузме и Акарнанију, па се Душанова држава простирала од Коринтског залива на југу до Дунава на северу и од Јадранског мора на западу дои Егејског на истоку.

Душан се у српским исправама потписивао као *цар Србљем и Грком*.

Намесништво у Тесалији цар Душан је поверио војводи Прелјубу, који је добио титулу кесара, са седиштем у Трикали. Намесник Епира постао је деспот Симеон- Сениша, полубрат Душанов, са седиштем у Арти. После Душанове смрти Симеон се прогласио краљем и царем, ујединио Тесалију и Епир а Трикалу прогласио за главни град.

Аутор са Ђорђем Михаиловићем

чини ми се да је Грка најмање, да су некако другачији, није тако чист, излози су сиромашни, делује суморно.

На великом тргу, Омонија, можете видети језиве слике које приређују скитнице, наркомани, проститутке, алкохоличари. Ту и кратко задржавање није препоручиво, поготову ноћу.

Много тога што је велико и вредно у Атини, налази се на другом великом тргу- Синтагми. Ту су: позориште, Академија, музеји, Универзитет. Монументалне грађевине!

Чуо сам да се баш на Синтагми налази Карађорђева улица па пођох да се уверим. Некако ми чудно- откуд Карађорђе у Атини. Један шумадијски сељак своју славу пронео до Пиреја!? И стварно, баш са Синтагме полази једна не мала улица, која се зове по вођи Првог српског устанка, а на њу се наставља Периклова. Карађорђе и Перикле један уз другог!!! Како и одакле то, заинтересовах се.

После пропасти Првог устанка и Карађорђевог бекства у Грац па преласка у Хотин у Бесарабији, он

Симеон је био веома побожан човек па је увелико помагао Метеоре, даровима и привилегованим одобрењима, као што су она из 1358. и 1363. Када је умро 1371. године, престо је оставио сину Јанису Урошу Палеологу, тада ученику на Светој Гори. Дошавши у Тесалију да преузме престо, Урош је стигао на Метеоре и дирнут животом калуђера, нарочито Атанасија /касније Свети Атанасије Метеоритски/ одрекао се престола, бирајући пут понизног свештеника, постао брат Иоасаф.

Прељуб је 1356. године настрадао у неком сукобу са Арбанасима, што је искористио Нићифор Други Анђео, син деспота Јована Другог Орсинија, последњег самосталног господара Тесалије, упао у Тесалију и освојио је а убрзо потом и Епир и Етолију.

Трикала се налази на западном ободу тесалијске равнице, шездесетак километара од Ларисе. У центру града још стоји велика, добро очувана цамија, преполовљеног минарета – али само као сведочанство турске владавине, споменик прохујалих времена.

Убрзо стигох у Каламбаку, градић који лежи само пет километара испод великог стеновитог манастирског комплекса Метеора. Поглед према Метеорима открива невероватан и незамислив приказ, вероватно јединствен на планети. /У слободном преводу: ваздушни простор или висеће камење/. Кривудавам, уским путем, аутобус брекћући савладава оштре кривине. На стенама које подсећају на пејзаже са Месеца, а код путника изазивају мешавину страхопоштовања и задивљености, разбацани преко долина и литица, назиру се црвени кровови манастира. У први мах помислите да су ти високи гребени несавладиви и за птице, немоли за људе, а онда – почиње историја, дуга и невероватна прича о манастирима и људима који су их градили.

О било коме манастиру да причате, незаобилазни су Срби, који су у великом броју и као врло значајни ктитори, записани у историји овог манастирског комплекса, јединственог по својој монументалности.

Величанственост пејзажа и сигурност од нападача, пљачкаша и злочинаца коју су калуђери уживали живећи на једва приступачним врховима ових стрмоглавих стена, водило је годинама ка стварању велике, присне заједнице састављене од више манастира подпомогнутих многобројним поклонима и привилегованим одобрењима од побожних владара и аристократа. Манастирски комплекс је тешко бројчано одредити, јер су временом многи манастири из темеља срушени и нестали, али се зна бар за тридесетак, од којих само њих шест данас функционише.

И сам цар Душан је богато даривао манастире, нарочито оне светогорске. Када је крајем 1347. са царицом Јеленом посетио Свету Гору, делио им је „пуним рукама златно и сребрно посуђе, скупоцене одежде, села и поседе“. Исто је забележено да је Душан богате поклоне слао и „манастиру Светих Арханђела у Јерусалиму, цркви светог Николе у Барију, угледним црквама и манастирима по Тесалији“.

Скоро да нема манастира на Метеорима који није нечим везан за српску монашку заједницу која је била овде врло присутна.

Одлуком Симеоновом манастир Дупјани је стекао комплетну независност и није више био подчињен владици у Стаги.

Најпознатији манастир, Преображења Спаситеља, знан као Велики Метеорон, који се налази на 630 метара надморске висине и 400 метара изнад града Каламбаке, задужбина је Атанасија и Иоасафа. Атанасије се први успео на ту неприступачну стену а касније са Иоасафом подигао овај величанствени манастир. На северној страни нартекса је гроб ове двојице оснивача а поред њега фреска са портретима њихових аскетских фигура: Атанасије лево, Иоасаф десно са манастиром између. У манастиру су насликани „војни свеци“ који носе „Српске опасаче“ вероватно зато што је Иоасаф био српског порекла. Метеори чувају велико духовно и материјално благо, то је једно од „најбогатијих складишта православне религије“. Само да поменемо да се у манастиру Преображење налази и диптих икона Девике, коју је манастиру поклонила Марија Палолог, сестра Иоасана, оснивача манастира.

Манастир Свети Стефан је подигнут у 14. веку а изградили су га Антоније Кантакузин и Филот Сјатенски који су и портретисани у малој цркви. Антоније Кантакузин је био син српског владара Никифора Првог и нећак Симеона Уроша, оца Иоасафа, једног од оснивача манастира Великог Метеорона.

Манастир Стара Богородица, такође је везан за српску монашку заједницу на Метеорима. То је, уствари, мала црква удубљена у стени, са куполом и фрескама. Налази се у месту Микани између села Влашава Аспроклисиа у рејону Часиа. У декрету Србина Уроша Душана из 1358. и у декрету његовог брата Симеона из 1362 постоји фуснота „Пећина знана као Кирилу, у месту Микани“.

Манастир Светог Духа налази се на стени високој преко 300 метара. Сваки део цркве је исклесан у стени: олтар, иконодржачи, две цистерне за кишницу и гроб у којем лежи оснивач. Још увек се могу видети разрушене ћелије а такође и велики челични крст за који традиција каже да га је поставио Стефан Душан „Цар Срба и Грка“.

Ко зна шта се још зна и не зна о Србима који су своја дела и кости остављали дуж овог пута а посебно по врлетима и манастирима Метеора, који су, баш као у бајци „ни на небу ни на земљи.“ Ово је оно што ја видех и сазнах. И записах.

А онда стигох у Паралију! Сезона одмора и купања је управо почела. Врви. Нема шта нема. Овде је српски-матерњи језик!

Паралија ли је, Србија ли је!?

Или, најбоље: парали Србија!

Али, о томе други пут, другим поводом. И на други начин.

Љубомир Шуљагић

ВЕЛИКИ НАРОДНИ ТИПАР

Као првопотписаном и главном извођачу приређивачких радова на дивној мултикултурној творевини - фототипском и транскрибованом издању *Великог народног Типара* - који као старински ђердан сада пребирате у рукама, дозволите ми да, цијенећи ваше вријеме и стрпљење, ово своје слово - прочитам. Јер не рече ли недомашни Фјодор Михаилович да је човјек преширок па га ваља сузити, а и један од рецензента, г. Бојичић, подсјети нас на аутокритику непознатог писца *Исјовједне молишве* да су - многословије и празнословије велики гријеси. Елем, овај извођач приређивачких радова је са повеликом лупом у руци мјесецима, три пута ловећи властите грешке, од првог слова до посљедње тачке, линије, запете или кукице, имао задатак да ишчита, реконструише и преслика на штампану верзију оно што је остало сачувано од играљки ума и духа вишеструко даровитих „типароваца”. Али и да протолкује, протабири, пофронти лична имена, топониме, мање познате домаће старинске и стране ријечи, да при том пружи основне а богме и детаљне податке о листу *Типар*, његовом покретању, програму, тиражу, сарадницима, читалачкој публици, и да све то - како би Тарабићи рекли - уметне у електронско „сокоћало”. И ево, благодарјећи проишљивом науку г. Радомана Риста Манојловића, и графичком мајсторлуку г. Мије Марјановића из ужичког „Графичара”, имамо су чим изаћ пред своје славне претходнике у небеској Старој Србији и пред будуће знатижельнике у њиховом завичају. Да би се комплетирао једно долично, уистину коректно научно издање ове „узданице Србинове”, приређивачима су притекли у помоћ и рецензенти г. Никола Кусовац и г. Радивоје Бојичић својим уводним текстовима. У њима су стручно и сва-

ки у свом фаху, мериторно оцијенили вриједности овако приређене рукописаније смјестивши је у историјски, умјетнички и општекултурни контекст српског народа на размеђи 19. и 20. вијека, односно, одредивши јој право мјесто у поворци српске хумористичке и сатиричне периодике. Пљеваљски

руковијети разигране маште, префињене духовитости, младалачке враголије у слици и ријечи, цртежу и стиху.

Тако је ово и књига о нашем идентитету, о томе ко смо, шта смо, гдје припадамо и чему стремимо, јер су то одавно знали ови даровити младићи којима је судбина прерано отргла перо из руке. Међутим, ни приређивачи ни рецензенти нијесу ни хтјели ни могли да кажу све о овом листу. Остављено је то следећим истраживачима и новим ишчитавањима пошто је главни задатак испуњен - оно у фијокама и фасциклима неким чудом сачувано и скривано постало је општедоступно а семиотика културе нас поучава да неки текст стално производи нова тумачења и никад се потпуно не може исцрпјети. Рукописи се најбоље чувају тако што се публикују и тако их уистину посједујемо као општекултурно добро.

Повјесничари не би, дакле, приређивачима могли замјерити да су занемарили дру-

штвено-економске околности и прилике у којима је *Типар* настао и проживио свој трогодишњи вијек. Али би им можда могли замјерити ако ништа не кажемо о садашњим приликама и окружењу у завичају „типароваца”, а и шире, у вријеме припреме, штампања и представљања ове фототипске и транскрибоване верзије, јединствене на словенском Југу. Е да су почем живи, млади „типаровци” би имали далеко више посла него некада. Ординације др Тита, др Каса и др Мума, - како су се ови младићи потписивали - као и њихови сликарски атељеи били би претијесни и морали би да раде у три смјене. Јер како здравствено дијагностиковати, пером и кичицом намолвати поворке нових типова од којих су неки и на граници изљечивости. На примјер, *Ното docleanus*

Завичајни музеј се тако овим јединственим издавачким подухватом представља вечерас Београду са жељом да одзајми дуг овом граду великог срца и као центру српског духовног простора.

Ова књига је тако и својеврсно уздарје том таквом, некадашњем и садашњем нашем Београду који своје топло срце никад није штедио за све српске узданице, нарочито оне из Старе Србије, Рашке области и Старе Херцеговине, које су хрлиле ка њему, стицале знања, искуства, доживљавале прве љубави и гдје су по први пут заискриле искре њихове даровитости. Овом књигом је, како написа поминути г. Манојловић, „обрисана прашина са Типареве архивске фасцикле”, понуђене његове вјерно реконструисане сабране бисерне

erectus, Megalomanus montenegri-
nus scribenus, Diletantus totalus,
Croatoides multiplex papo-serviles,
Montenegrinus eruoantisrbendus,
Non sapiens falš sciences итд. Оне
који као главари и уставописци
устају на ноге на химну коју је до-
пјевао химнопојац Секула, негдашњи
једнодневни владар црногорски,
- десна рука Павелићева, они који,
расцијепљеног бића и свијести,
доубијају у себи српство својих
предака. Они који би младе „типаровце”,
као што су стотине хиљада нас,
уз издашну еуропску помоћ, лишили
права гласа и прогласили теразијским
Црногорцима. Под пером и кичицом
обрели би се онамо-намо многи негдашњи
нередовни полазници вечерњих
фризерских школа и иних усмјерења
и заната који себе прокламоваше
у *academices diocleaticus* како би
маказама антисрпског једноумља
претворили некадашњу „Српску
Спарту” у садашњи - *Србомрзистан*.
За правило лудост добровољно
изабрати и одрећи се свог језика
и свог етничког, вјерског и културног
суштаства у име фантазмагорија
могуће је оним *Тийаревим* муштеријама
који властити апсурд желе да наметну
и другима као животну и државотворну
норму. И који, у складу са еуропским
инеграцијама и демократским традицијама,
шире вјерске слободе и полицијском
пратњом Владике милешевског. За то
је потребно побелом подукљанити,
утилитарно и ректроактивно („страшило
је слушат што се ради”).

Лингвисти од дигнитета кажу да је
кованица *црногорски језик* -

лингвистички апсурд. *Ајсург* је, знамо
из рјечника, ознака за оно што не може
бити, мада се може исказати. Овај њихов
је, додуше, неисказив („ово не би
ђеца пословала”), али Албер Ками каже
да се апсурд не може превазићи али се
треба понашати тако као да га нема,
да треба живјети апсурд. Јер, доиста,
не преостаје нам ништа друго до да
наживимо и овај наш апсурд у коме смо
се обрели, који нам је наметнут. А то
можемо само интензивним радом на
култури, на обиљежавању и афирмацији
међаша нашег идентитета. Попут оваквог
међаша који нас је вечерас окупио.

И док нам се румене дланови док
тапшамо Танасију и Ристу Пејатовићу
и Стевану Самарцићу - који су се за
кратак животни вијек након *Тийара*
и у свом завичају и у Европи исказали
као научници, умјетници и књижевници -
допустимо да нам се бар малко зарумене
и образи јер је протекло више од једног
стољећа од њихове смрти а ми нијесмо
још иза корица научно и акрибично
приређених књига сабрали њихове радове,
нити о њима имамо сачињене цјеловите
монографије. И не само о њима. Али о
тим другима - другом приликом. То нека
нам буде најпречи задатак. Кренимо с
његовим рјешавањем већ вечерас, „с
општег договора”.

Не заборавимо да је у овом престолу
нам граду, на трону српских патријарха,
столовао и млађи друг твораца *Тийара* -
Петар Росић Варнава, најзначајнији
српски патријарх 20. вијека. До мене је до-

про глас да постоји идеја да се његова
родна кућа у Пљевљима откупи и да се
већ чине кораци у том правцу. Ако то
буде тако, и ако нам се то прегнуће
посрећи, предложем да та кућа буде
средиште Српског културног друштва
„Патријарх Варнава” који ће, под
кровом те скромне куће, ипак моћи да
окупи све свјеже и орне српске културне
прегачке снаге можда читаве данашње
сјеверне Црне Горе, Када су наши преци
могли, у глупилу отоманске власти,
далеке 1889. године да оснују Српско
пјевачко друштво „Братство”, а да већ
1901. године отворе и гимназију српског
имена, ни нама не преостаје ништа
друго до да се, попут својих мудрих
предака, културним прегалаштвом одупремо
потопном таласу асимилације, нескривеним
и озакоњеним насртајима на наше
српско, светосавско биће.

Велики Јован Цвијић написао је
једном приликом да ако узмемо Дурмитор
као стожер, и опишемо око њега круг у
пречнику од сто километара, описаћемо
тиму етнографско и културно језгро
српског народа. Наш крај је већ дванаест
стољећа надомак тог центра. Зар би и
могло бити другачије?

Ово своје слово завршио бих
позајмљеним познатим афоризмом:
*Моле се њамејни да више не њојушијају,
сјвар је аларманјна!*

Добрило Аранијовић

Изговорено на свечаној промоцији
фототипског и транскрибованог издања
Великог народног њијара (1893-1895)
у Етнографском музеју у Београду

УЧЕНИЦИМА И ПРОСВЕТНИМ РАДНИЦИМА ЧЕСТИТАМО САВИНДАН – ШКОЛСКУ СЛАВУ

МИЛЕШЕВСКИ КУЛТУРНИ КЛУБ „СВЕТИ САВА” И РЕДАКЦИЈА „САВИНДАНА”

СВЕТИ САВА СРПСКА СЛАВА

Уредник „Гласа Црногорца” Милош Живковић је под овим насловом 14. јануара 1906. године (по јулијанском календару) у броју 2, објавио чланак о Светом Сави. Поред садржаја, чланак је значајан и као свједочанство о угледу и поштовању српског светицеља и просветитеља у Књажевину Црној Гори. У чланку Милош Живковић, између осталог, каже:

Од Тимока до плавог Јадранског мора, од Пеште до Солуна, по свим крајевима, гдје Србин живи, гдје се српски дише и осјећа, гдје се уз гусле пјева о српској и славној и свијетлој, и тамној и жалосној, и јуначкој и поносној прошлости, данас се побожно и свечано прославља први архиепископ и просвјетитељ српски, Свети Сава.

Свети Сава је српски народни празник над празницима; Свети Сава је симбол српске културе, народне свијести, духовног јединства једног истог народа од Андреје до Балкана, од Пеште до Солуна. Свети Сава је право српско славље, манифестација и вјерског, и културног, и просвјетног, и националног поноса српског.

На данашњи дан сваком Србину, одушевљеном националним и културним идеалима свога прилично великог, али раскомаданог народа, расту крила од потајног миља. Данас је дан од оних ријетких дана кад се Србин поноси, када са завишћу гледају на њега његови сусједи, који се не могу похвалити оваквим великим народним свецем какав Срби имају дан, кад је Србин поносан, задовољан и увјерен, да никад неће пропасти, јер је имао велике људе, којима би се могли да диче и много већи, славнији и напреднији. Дан је ово, кад Србин с поносом може да каже: Србин сам!

Свети Сава је оличени примјер величине ума, дубине схватања државних и народних потреба, самоодрицања и самопрегорења, пожртвовања за општу ствар, презирања личних расположења и навика кад је у питању општи интерес, запостављања сјаја, богатства, бљеска, па чак и краљевске круне у тренутку, кад је интерес народни и државни тражио да се тако уради.

Свети Сава је вјечити узор свим нараштајима српским у свему што је добро. Он је показао пут, ка-

Свети Сава, фреска из Милешеве

ко Срби треба да раде, ако хоће нешто да постигну. Он је примјер првацима и богатацима с свију српских покољења, показавши им, да свега треба да се одрекну, кад је у питању добро народно.

Калуђерење краљевског најмилијег сина Растка, који је могао безбрижно и спокојно да живи у сјаном двору свога родитеља, није акт моде тадашњег времена, или акт задовољења какве вјерске амбиције, већ је то био државнички чин родољубља Немањиног двора, који је, кад је у питању народно добро, жртвовао и свога најмилијег сина, и одвојио га од радости и наслада овог свијета.

Тај чин је био препорука свима доцнијим српским великашима, вјечити мemento себичњацима, грамзивцима и свима онима, који се за љубав свога личног интереса и за љубав амбиција појединачних нијесу нијесу хтјели да одрекну бљеска и сјаја, и нијесу хтјели да угуше своје ја, кад би дошло у сукоб с интересима народа и државе.

Свјесна српска интелигенција, која ради на добру свога народа, прослављајући Светог Саву, у њему, нарочито у данашњим временима, прославља симбол самопрегорења и самоодрицања појединаца у корист цјелине.

Свети Сава симбол свију врлина, потребних једном народу за његово напредовање: и дубоке религиозности, и љубави према просвјети и култури, и народног поноса и свијести, и слоге и љубави...

Зато у Српству и велико и мало са највећом љубављу прославља данашњи дан; зато данас нема душе српске, богаташке и сиротињске, која не осјећа неко светитељско, узвишено и небеско расположење, кад преко усана прелазе ријечи: „Ускликнимо с љубављу светитељу Сави!”

Забележено у недођији Сињајевине

ПОСЛЕДЊА ЦРНОГОРСКА ВИРЦИНА

После сила јада, успем да набавим број телефона Батрића Церовића, рођеног рођака Стане Церовић, једне од последњих живих црногорских вирцина. Чисто да питам је ли Стана у родној Тушини, селу крај Плужина, или је негде по Сињајевини, на катуну, како сам раније начуо.

Пред вече окренем Батрићев телефон. Јави се старија жена.

- Ође је, ко тражи Баћа на телефон? Баћо, јави се зове те неки човек...

Чу се како шкрипи патос у соби и како Баћо гунђајући прилази телефону:

- Свако ли има број мог телефона Боже мили...

Објасних му ко сам и шта хоћу, он ме прекиде у пола реченице:

- Стана ти је сво љето у Одраг поље, ђе се живи од невоље! Ја ти ко чоек савјетујем да сачекаш да Стана сиђе са катуна у Тушину, па дођи доле па пиши, ако нећеш, ти иди сјутра у Одраг поље, и горе ћеш нешта спртљати...

Потанко ми објасни како да нађем Стану у сред Сињајевине.

- Кад ти Жабљак остане десно ти удри лијево, па кад дођеш у Врточ поље ти поново окрени лијево, виђећеш један мали мос", па онда буцај макадамом све док не угледаш један пут како води кроз ливаду, то ти је моја кућа... Станина кућа је поред у буковој шуми виђећеш кад приђеш...

- Има ли горе икога живог да питам за пут – приупитах га...

- Богами нема – и Батрић застаде пред неумитном чињеницом. Јуче зором, чим сам минуо Жабљак, и чим сам стигао у Врточ поље у коме и без невоље нема ама баш ни једне куће, ни путоказа, нити жива човека, него сам раскрсницу препознао по малом мостићу који ми је Батрић претходне вечери описао, окренем лево...

Пола километра у планину, не ста асфалта, не ста доброг пута, стигох на раскрсницу са које су водила баш три путића на све три стране...

Поче срце да ми зебе у сред оне недођије, да нисам промашио и Врточ и Одраг поље и Бог те пита где стигао... Срећом, горе, високо под небом, на врху косе, у камењару, угледам кућу и иза куће како се на жици суше једне мушке гаће и плава кошуља... Куд ћу, шта ћу, запуцам узбрдо, уз камењар по јутарњој роси...

Горе, стигнем пред кућу са душом у носу, за врата, кад врата – замандаљена... Кућа повелика, зидана сва од камена, као кула за време Турака, прозори на три и по метра висине и на њих намачени дрвени капци...

- Домаћинееее, о домаћине... - станем да дозивам у оном кршу, под кућом, колико ме грло носило и да лупам шаком о врата...

Ништа...

- Домаћинееее... Ехеееј... Има ли кога жива... Прислоним уво на врата, кад унутра, чујем пуцкета кревет...

- Домаћине...

- Еја, ко зове... - чу се изнутра промукао глас тек пробуђеног домаћина.

- Могу ли овим путем испод твоје куће до Одрага, до Стане Церовић? – викнух кроз врата колико сам могао јаче.

- А, шта велиш? - чу се изнутра.

- Могу ли овим путем испод твоје куће до Одрага?

- Не чујем, шта велиш?

- Ама иде ли се овуда до Одрага?

- А, иде, иде...

- Колико има до горе?

- Има два сата ода... - јечало је изнутра кроз затворена врата.

- Ама нећу да одам него идем колима...

- Е, онда ћеш стићи прије...

Сити се тако испричасмо кроз затворена врата.

Кренем даље, после пола километра упаднем у рупу на друму, једва се ишчупам, оставим кола поред пута па наставим пешке.

Около пукла Сињајевина. Све вртача до вртаче, по врховима пожутела букова шума сијала је под росом и првим зрацима сунца, иза леђа под црвеним јутарњим Сунцем светлели су врхови Дурмитора... Да се човек изгуби са оног пута, ни гавранови му кости не би нашли...

Отегли се километри. Сат пешачења ништа, после сат и по, видим нешто се бели крај пута, ја доле, кад оно – крај овећег камена лежи мртва овца, преклали је вуци и појели једну бутку, па кад су видели мене, вероватно побегли... Још се пушило месо са кржаве бутине... Диже ми се коса на глави, куд ћу сад кукавац сињи...

Станем да зовем са косе изнад.

- Станоооо, о Станоооо... Има ли иђе икога живаааа...

Ништа...

Пред подне на раскрсници планинских стаза, окренем лево, кад иза једне косе угледам прво четири краве, онда и овце, мало иза – домаћина. Изгубљеног у планини огреја ме сунце. Кренем ка њима, одозго прво искочо кер жућа, доброћудан, стаде да се чеше око мојих ногу, за њим се иза косе помоли и домаћин.

- Домаћинеее, о домаћине... Тражим катуна Стане Церовић – викао сам одоздо колико ме снага носила, док је домаћин силазио низ крш.

Застаде...

- Богами си ти Станин катуна промашио прије два километра – викао је одозго...

Брзо стиже доле. - Требало је да тамо скренеш десно, па кад видиш букову шуму да погледаш боље, виде се из шуме кровови штале и катуна...

После сам, окрепљен окренуо ка Станином катуну. Истина, кад сам пришао оној шуми и кад сам мало боље погледао видео сам кров њеног катуна.

Узбрдо, узбрдо, горе, под катуном пасе шест крава, од Стане ни трага ни гласа.

- Домаћинеее, о домаћинееее... - станем да зовем крај катуна покривеног лименим кровом...

- Ако си способан, искочи горе на косу те ми припази краве да не оду, док не узварим млијеко, па ћемо после причати...

Оно што је рекла није трпело поговора.

Дохватим букову мочугу, па горе пред краве. Оне навалиле хоће узбрдо...

- Са' ћу ја, са' ћу... - чула се одоздо Стана док сам се борио са кравама.

После, трајало је док вареника није проврела. И Стана се појавила напољу...

- Причај, шта те интересује...

кућу... Није ми тешко пало... Од како знам за себе облачила сам пантолоне и дружила се са мушкима, женски свијет сам, како знам за себе мржљела... - причала ми је после док је седела на прагу катуна и одбијала димове.

Каже, „женски свијет не подноси никако”. И кад у јесен са катуна сиђе у Тушину, обично само грди комшинке...

- Одемо на вашир, слушај женскиње претреса све с мора до Дунава... Ја се примакнем мушкима, слушај их, а они причају о ратовима, о томе ко је какав јунак био, ко је ће погинуо, а мене мило слушати... Давно је мене још ђед реко - женско кад с првог времена напустиш, тешко га после скинути с врата... Зато женско треба притезати с првих дана... То да упамтиш...

Припитах је, пошто сам се претходно мало заклонио за једну букву, да се случајно, некад није покајала због тога што се није удала, основала породицу:

- Ја јок! - скочи на ноге.

- Чуш, вељу да ја идем у туђу кућу - наљути се...

Вратисмо се брзо на јуначке теме.

- Прошле године нападну ми вуци краве кроз ноћ... Ја за пушку па напоље, растерам их док си реко шта би. Сад да на оном брду преко видим вука - погодила би га из цуга - причала ми је још.

Мушке послове је, вели, одувек радила, и косила и пластила, и секла дрва... Све што се морало.

- Љетос сам косила иако су ми шесет и двије године! Само крста да ме не боле, још би ја била ко момак...

Кад смо се поздравили, подне је већ било добро прошло, прикричила ми је да добро пазим да успут кроз Сињајевину не залутам. После, док сам одмицао низ друм, остала је горе, сво време стајала и пратила ме, окружена са својих пет крава, Стана Церовић, можда и последња црногорска вирцина.

Зоран Шайоњић

Стана Церовић: - Само крста да ме не боле, још би ја била ко момак...

Из подрума чу се како замука теле, онда наста тишина...

- О домаћине...

- Шта је, шта си навалио, покипље ми млијеко... - груну изнутра да умало са прага катуна нисам пао уназад.

Не би мало, Стана се појави на вратима. Мало погрбљена старица у плавим пантолинама, са црвеном капом на глави. Кочоперна.

- Ко си и што си дошо - пита одсечно...

У две речи испричах ко сам, одакле сам и што сам дошао...

Стана ме одмери од главе до пете...

Таман сам ја зинуо да поставим прво питање, прекиде ме...

- Сачекај да савијем једну цигару да запалим... Палиш ли ти...

- Ја не...

- Е, нема данас људи ко што је некад било... Све то данас танко...

Њена прича као и друге приче црногорских вирцина... Поклапају се у много чему...

- Мој отац Миливоје, унук Грубанов који је био судија код господара Николе, и тако изгледа да га је било страшно погледати, имо само шћери, рађали се и мушки па нестајали... Ја била најмлађа, он ми једном вели - ти да ми одржиш

МУЧНИХ ДАНА ...

Сетан као и песме његове, под туробним утисцима с пута по Метохији, Милан Ракић даваше последњи облик својем „Страшном Христу” из опустеле цркве негде у Прекорупљу, кад му наочит каваз пријави Вука Дулана из некога села са шумовита Златара.

Сељак уђе замашним, али равним и одмереним кораком горштаким. Скиде с главе прљаву црвену чалму од вуне и поклонил се ниско и вично, као пред својим агом или кајмекамом у Пријепољу.

- Бог ти помогао, брате! - узврати му Ракић, устајући из стола и пружајући му руку. Очигледно, ова га појава пријатно изненади.

Јер тешко бејаше живети у прљавој и веома непријатељској Приштини. Много тврђа и несложенија душа ту малакше и почне да чами. Свакога дана извештаји тежи и страхотнији. Косово у самртним трзајима, Сириниће изједна гине, Рогозно већ отупело од аганскога јарма, а из Метохије, може бити ускоро, неће бити ни гласника да јави како су се последњи остаци истурчили, или замакли ноћу преко Копаоника. Да није још Грачанице са њеним оскрвњеним фрескама и Газиместана, који Преполоц непрестано бодро поздравља низ лапску долину, човек би клонуо и обамро. Или би побегао као рањена звер, плаховито и безобзирце, с уверењем да је све пропало и да је узалудно каменити се више поред наше страшне костурнице. Досадно и хладно око срца као у дубоки јесењи дан слабо одевену. Пролазе непрестано испред очију везени фермени зулумћарски, велике сребрне муштикле, чохана џубета мрачних хаџија, који барем о Рамазану морају по некога потурчи-

ти. Врстају се бели копорани, затегнуте арнаутске чакшире, кеча и ћулави. Из дана у дан Ракић је могао све боље да увиди, како је све мања разлика између српскога и арнаутскога копорана, између њихових ћулава: - труђаше се раја, да би голи живот сачувала, да се на путу по ношњи не би могла познати! Ћулави, ћулави...

А сад један Златарац. Као да је с неба као какво знамење пао у Косово. Да мало разгали и обрадује, да у сетно срце куцне на ону страну која је заточнике своје нагонила да запевају, кад су са страхобним кољем на рамену гредили ка калемегданском целату. У леденој стварности сама ова појава као да каже да смо још живи, да Шумадије има и са ове стране тмурнога Јавора. Вук Дулан као да је из камена исклесан од првореднога уметника. Србин. Снажна и здепаста тела, плав, тихо непоказна изгледа. Сав непроменљив, увек онакав каквог га је дало његово скровито катранџијско село. Арварски опанци, пеленгири, црни гуњац и јанџик. Пртена кошуља, раздрљена под грлом, са великим колиром. Море, каква срећа да човек у мору одвратних ћулава види што српско, али онако потпунце, од главе до пета!...

- Велиш ми да сједнем, господине? - говораше он домаћину. - Мним да није тријебе. Кад дворимо Турке, могу и овђе постојати мало!...

Али га консул нагна да седне, па поручи и каву и коњак. Вук Дулан све то узе просто и уљудно без снебивања, али са оним истим озбиљним покретом као кад је примао причест у својој неугледној цркви сеоској.

... Носио је царску комору из Призрена за Гостивар. Затекли га тамо случајно кад је продавао катран. На путу му испод Шаре не-

стало једнога коња. Пре петнаест дана позвале га власти чак у Битољ. Ваљао је да посведочи пронађена коња. Отишао је. Досудили му својину и тек тада видели да ће коњ појести себе докле пређе Бабињачу изнад Сјенице. Угризла Турке државна савест: дали му једну мецедију и рекли да ће коња примити у Пријепољу. Послаће га о државном трошку. Вратио се пешке преко Бабуне. Дотрајао му већ и последњи грош. Он овај свет не познаје. Барем до Рогозна треба имати новаца и ноћивати по хановима...

- Па сам чуо за ову кућу, господине. И наканио се да се мало осрамотим: не би ли ми ти могао дати један дукат на зајам божји док се до куће довучем?

- Даћу ти и два, ако хоћеш - рече му Ракић мило и без колебања.

- Не, не: доста ми је један!... И то ти Бога јемца остављам да ћу ти одмах вратити. Однијећу нашем проту у Пријепоље и замолићу га да ти пошље како он зна. Нећу те преварити... Повјеруј ми, господине!...

- Не брине, ево сад ћу ти дати. И то не на зајам. Онако... Узми...

- Боже сачувај, господине! Онако?... Ни до вијека!... Из ове куће?... А колико она мора давати свакога дана!... Подмићивати Турке и нас од зла бранити, па плаћати учитеље!... Нећу, богами!... Овђе ваља доносити, а никако одавле односити... Само на зајам божји!... Јок, још нијесам памет иштетио. У Ужичком округу продају и бакраче да би се ова кућа могла држати у Приштини, а ја да узимљем 'онако'!...

Не бејаше на оваке случајеве навикао Ракић. Ако нису тражили, а оно су примали. Зато с вољом отвори касе и поче да преврће по злату.

НИКО КАО ТИКО

- А дао је Бог? - упита Вук по- носно, чујући звек наполеона и лира.

- Дао, Вуче, дао!... Но знаш ли шта је?... Ја немам ни једног дуката.

- А имаш ли мецедије?

- Имам.

- Онда дај ми три!

- Овако ћемо: да ти дам једну лиру, па дукат да ми вратиш, а оно друго да попијеш, а?

- Никако, господине!... Дај ми само три мецедије. Нећу више. Ако ми будеш дао, ја ћу опет вратити.

Ракић му пружи три беле мецедије, опет угости и отпусти, поздрављајући све у његову крају.

Али се после једног часа врло изненади кад кроз отворена врата чу познати глас Вуков у ходнику где тихо разговара са кавазом:

- На муци сам ти био брате - причаше он кавазу, држећи нешто у руци. - Остао сам у туђем свијету без паре једне. И твој ми господар, а наш господин, на зајам божји повјерова ово пара. Изидох у чаршију да ручам. Кад тамо, а оно нашега прота син, учитељ Васо. Помози Боже! 'Јеси ли при парам, Васо?' - 'Јесам, вели'... И позајми ми четири мецедије. Господин ми је мало прије позајмио три. Ево ти, брате. Аманет божји да му их даднеш на руку. Зајам је... А ову четврту... кумим га од неба до земље... и љубим му руке и скут као старешини нашем и брижнику сиротиње раје... овај... нека узме од Вука Дулана из Дражевића, па нека дадне кому невољноме брату Србину... Аманет ти божји, ришћанине и брате!...

Милан Ракић нечујно притвори врата и поносито осети да је вредно мучити се у прљавој и азијатски намрштеној Приштини.

Григорije Божовић

Са Тиком Љујићем, директором Лимских хидроелектрана, ме је неколико пута упознавао мој професор математике, разредни старешина, а касније и директор школе, Зикрија Куртовић. Он је за потребе школе морао често да тражи новац за одржавање, за књиге, екскурзије, за грејање, за матурске вечери... Па је ту непријатност са неким делио. Понекад и са мном. Никад није био директан. Док пијемо кафу он се распитивао за здравље директора код кога смо дошли, о деци, о унуцима, он је знао њихова имена, разред који похађају, проблеме на које наилазе. Саветовао је директоре како да чувају здравље, тако да се мени чинило као да смо патронажне сестре, и да је он заборавао зашто смо дошли. А онда, сасвим на крају, при поздрављању, стојећи пред вратима и хватајући за кваку, он би износио разлог посете, и све би се то брзо и лепо завршавало.

Боље сам упознао Тика 1988. године, док је обављао дужност председника Скупштине Општине, а ја дужност председника Општинског већа Савеза синдиката.

И поред блиске сарадње, на коју смо природом посла били упућени, лагао бих да смо били пријатељи. То нисмо могли бити јер смо припадали различитим генерацијама, јер смо имали различито порекло и јер смо били различитог политичког опредељења. Његова ужа породица је била листом комунистичка. Други светски рат је ту породицу готово преполовио, а моја је листом припадала националном ослободилачком покрету. Била

би, дакле, неистина да се хвалим пријатељством са њим, али је истина да је то био један од најдражих људи са којим сам сарађивао.

Улазио је у моју канцеларију без нарочите најаве.

Чуо бих га како ходником више: „Је ли ту председник”, и не чекајући да му се каже јесте или није, заузет је или је слободан, отварао би врата и широко осмехнут поздрављао ме и седао за мали сто.

Пушио је „дрину” са филтером. Пепељара се пунила невероватном брзином. Кад није пушио рукама је прелазио преко немирне косе.

Не верујем да је много ценио то што ја радим. „Па кога то синдикат штити кад је радничка класа на власти”.

Ја му нисам замерао.

Међутим, када је председник Савеза бораца затражио да му се обезбеди каса у коју ће да ставља поверљива документа и када је он рекао: „Каква каса! Каква поверљива документа! Каквим се то активностима поверљивим ви бавите! Ви треба да шетате, да идете у риболов, да играте домине, да се одмарате. Нека млађи раде. Доста сте радили” - то му је било замерено.

А када је на једну од многобројних представки Милована Поповића, који је пензионерске дане кратио обраћајући се сваком живом, чак и папи, упућену тадашњем председнику Централног комитета Савеза комуниста Србије, Слободану Милошевићу, од истог стигао допис да се представка размотри и да се по истој заузме став, донесу одговарајући закључци и са њима

председник упозна, рекао: „Пазар Милошевић нема паметнијих послова него да чита Милованова писма”-то му је од стране оних који су чували комунизам од њега узето за неопростиву јерес, а са том његовом реченицом је, опет од Милована, у следећој представци био упознат и сам Милошевић. Наравно, ако је заиста та писма читао.

Причао ми је о одрастању на Мезилхани. О учењу обућарског заната код мајстора Тамка, о ђачким данима у Сарајеву „то је најлепши град у Југославији”, о једној школској другарици из Сплита, о припадности Комунистичкој омладини, о активностима у Сарајеву: „Ми смо, између осталог, имали задатак да присуствујемо и понеким суђењима народним непријатељима. Директива је била да када судија изрекне пресуду и пита окривљеног да ли ће се жалити и тај каже да хоће, онда ми треба да звиждимо. Да негодујемо. Једном смо тако присуствовали суђењу на коме је окривљеном изречена смртна казна. И када је судија питао да ли ће се жалити и ми се припремали да после његовог „хоћу” звиждимо, чули смо да неће и били збуњени, не знамо шта да радимо. Таква могућност није била директивом предвиђена”.

Познавао је одлично Буђонија, брата мог омиљеног писца Меше Селимовића, и са њим био пријатељ.

Нерадо се сећао Голог отока.

Волео је књижевност. И мало сам људи упознао који су од њега више прочитали.

Понекад је причао о изградњи хидроцентрала. О појединим зградама у Новој Вароши, како су грађене, о потоку који је протицао кроз град и како је укро-

ћен. Да је то највећа инвестиција, а невидљива.

И увек је истицао друге, а себе стављао у други план. Иако је било добро познато да је иза свега стајао он, и да би, када би нестало онога што је његовом заслугом изграђено, ово и буквално била мала касаба у пустом крају.

Једна стара учитељица из Бистрице, са Водостана, кад год би долазила у Варош тражила је од њега кола и возача да је врати у Бистрицу. И не само то. Него и да фирма, на чијем је челу, том истуреном одељењу из Бистрице купи креду, сунђер, лењир... „Па како то, другарице, да до сада те учитељице пре вас ништа од тога нису тражиле”- једном је питао. „Е, мој Тико-рекла му она то су биле младе учитељице и њих су возили и то им куповали ваши управници, оне нису имале потребе да теби долазе, а за мене неће ни да чују, нити да ме приме, па ја морам да ти досађујем”.

Тих година је комунизам полако почео да пропада. У Пољској, у Чехословачкој, у Мађарској, у Русији. Стеге су полако почеле да попуштају. То се осетило и у нашој земљи. Па и у нашем граду.

Локална интелигенција је тврдила да све што дође мора и да прође, да све тече, све се мења. Неки људи су се демонстративно ишчлањавали из Савеза. Враћали партијске књижице... ако сам тешко ушао бар ћу лако да изађем”.

Побунили су се радници Инове, Пластике, Трикотаже, Гумаре...

По угледу на колеге из Пољске, започели су и пешачење. Прво од Брода до Вароши, па од

Брода према Ужицу. На челу са Србиславом, који је носио транспарент:

...Јасеново, Бела Река
сменићемо Дрновшека”

(Дрновшек је у то време био председник СФРЈ)

А онда се и нама догодио народ.

Оптужени смо да смо лопови, да смо користили средства зеленог плана, намењеног искључиво сељацима, да нисмо организовали митинг подршке нашем народу на Косову.

И поднели смо оставке.

И разишли се.

Ретко сам виђао Тика.

На понекој књижевној вечери.

Частиио ме када му је унука завршила основну школу. И ту смо се мало присећали „старих дана”.

Често сам се питао шта га је задржало овде када је могао да живи где год је хтео.

Људи који нису знали ни где је Варош, знали су за њега.

Оно што је он изградио или помогао да се изгради, они који су га мењали нису у стању једном годишње да оперу а о кречењу да и не говоримо. И нигде се није потписао. А они који о државном трошку, у свом селу подигну чесму, не могу да одоле а да плочицу на којој то пише не оставе.

Нисмо били ни пријатељи, ни истомишљеници, али жао ми што га више нема.

Од њега сам запамтио: „Све је дозвољено, само ништа туђе у свој цеп”.

Верујем да се тога и сам придржавао. И да је на онај свет отишао чист.

Пејко Гујаничић